

Az emberi sorsfordulások trilógiája

Balázs Lajos: Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál II. Az én első tisztességes napom.

Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2014. 441 old.

Balázs Lajos: Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál III. Menj ki én lelkem a testből.

Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2015. 284 old.

Balázs Lajos: Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál I. Szeretet fogott el a gyermek iránt.

Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2016. 388 old.

Dr. Balázs Lajos végzett néprajzsként az 1960-as évek végén döntött úgy, hogy a bukaresti Egyetemen szerzett tudását szülőföldjén fogja kamatoztatni. Ennek szellemében 1971-ben a párválasztási és lakodalmi szokások témakörét vizsgálva kezdte meg néprajzi gyűjtőmunkáját Csíkszentdomokoson, amelyet egészen 1983-ig folytatott. Az általa gyűjtött gazdag anyagnak köszönhetően született meg 1994-ben *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson* című kötete, a Kriterion Könyvkiadó gondozásában. Balázs Lajos kihívásnak és szakmai próbatételnek érezte az élet utolsó fordulójának, a halál szokásvilágának a feltárását is, amelyet eredményesen megvalósított és az erről írt munkát 1995-ben a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadó bocsátotta közre. Néhány év elteltével, 1999-ben szintén a Pallas-Akadémia kiadásában jelent meg az előbbi két kötet kiegészítő és egyben kiteljesítő műve a *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson*.

Az utóbb említett kötetek nem csupán a három alapvető emberi életforduló köré csoportosuló szokások hiteles tudósítói, ezen jócskán túlmutatnak. Egyrészt a kötetek roppant jelentős monografikus írások, hiszen a feltérképezni kívánt témákat teljes egészében kimerítik. Másrészt a művek az átmeneti rítusok elméleti kérdéseit is magas szinten művelik. Mindennek köszönhető, hogy az egyetemi néprajzoktatásban akár folklorikusokon a népszokásokról vagy kulturális antropológia órákon az átmeneti rítusok elméleti keretéről essék szó, Balázs Lajos eme kötetei egészen biztosan kanonizált művekként jelennek meg, amelyeket minden néprajzos hallgató

tanulmányai során rendszeresen forgat, és későbbiekben kutató szakemberekként is.

A kötetek tudományos megalapozottsága, elismertsége és létfontosságának felismerése bizonyára jó okot adhatott arra, hogy ezek a kötetek 2014-ben, 2015-ben és 2016-ban új „viseletben”, kissé „átváltozva”, kiegészítve és bővítve ismét kiadásra kerüljenek a Pallas-Akadémia Könyvkiadó gondozásában. Kiadási sorrendjükben ugyancsak az a rendszer mutatkozik, mint az 1990-es években kiadott művek esetében: 2014-ben jelent meg a *Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál II. Az én első tisztességes napom*, 2015-ben a *Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál III. Menj ki én lelkem a testből* és végül 2016-ban a *Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál I. Szeretet fogott el a gyermek iránt* címet viselő monográfia.

Az emberi élet kronológiai analógiája alapján felmerülhet az olvasóban a kérdés, hogy miért a születésről szóló kötet került ismét utójára kiadásra? Az ezzel kapcsolatos választ Balázs Lajos az első számú, újabb kiadású kötet bevezetőjében fogalmazza meg, miszerint a témák kutatásának és annak megírásának sorrendiségét az egyéni sorsa: szakmai és magánéleti változásai és alakulásai rendezték. Úgy véli, hogy mindez megfelelően alakult, hiszen a lakodalom témakörét azért volt szerencsés első körben vizsgálni, mivel jól megközelíthető témának bizonyult, miközben a halálhoz és a születéshez kapcsolódó népszokások kutatása már erőteljesen behatolt az interjúalanyok magán- és intimszférájába, amihez nyilván Balázs Lajos évtizedes csíkszentdomokosi látogatásai és ennek

során kialakított mély, bizalmon alapuló emberi kapcsolatai nyitottak kaput. Mindeközben Balázs Lajos szűkebb környezetében maga is személyesen tapasztalta mind az elmúlás, mind pedig a születés misztériumait, amelyek lelkiületére, érdeklődésére minden bizonnyal hatással voltak.

A három vaskos, tekintélyes megjelenésű munkát kezünkbe véve elsőként talán a kemény kötésű borítók színei tűnhetnek fel számunkra, amelyek önmagukban is szimbolikusan utalnak a hófehér lapokon olvasható tartalomra. A három kötet más-más színű, zöld, piros és fekete, de mindegyiken ugyanaz a levélerezetre emlékeztető halvány mintázat látható. Elmondható tehát, hogy az újabb kiadások küllemükben is nagyfokú igényességet és reprezentativitást mutatnak.

Az újabb kiadású könyvek címe, ahogy korábban is említettem, eltér az elődjeiktől, hiszen a régebbi allegorikus címek kiegészülnek egy-egy főcímmel, amelyek egyértelműsítik a tartalmat, megtudjuk, hogy pontosan milyen típusú rítusokról olvashatunk, és azok melyik közösségben vannak gyakorolva és vizsgálva.

Az első számú, *Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál I. Szeretet fogott el a gyermek iránt*, vagyis a születés szokásvilágáról írott könyv, kissé különbözik az 1999-es kiadású kötetétől. Elsőként az első fejezet elé írott irodalmi idézet változását figyelhetjük meg: az újabb kötetben Mészöly Miklós által fordított Shakespeare-citátum olvasható, amely a lét körforgásszerűségét, illetve folyamatosságát érzékelteti az olvasóval. Ez az idézet egyben utal az előző jellegű első fejezetre (*Cím és szemlélet*), amely nem csupán az első kötethez íródott, hanem mind a háromhoz, tehát a párválasztás és a halál kötetének felvezetése is itt olvashatók. Továbbá mindez aktualizálva is van, hiszen a szerző 2013-ban új fejezeti egységet írt, amelyben tizenkilenc esztendő elteltével ismét megfogalmazza munkái megírásának motivációit és szándékait, megmagyarázva a címadást is. Ezt követően – nagyon logikusan – a szerző Csíkszentdomokost ismerteti (ez a fejezet a korábbi kötetek 1994-es kiadásában található, vagyis *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom*

Csíkszentdomokoson című könyvben), majd helyi emberekről készült művészi fotókkal illusztrál, aminek köszönhetően az olvasó már a könyv olvasásának elején megismerkedhet a szóban forgó tereppel és a fényképek segítségével a helyi emberekkel, a „főszereplőkkel”. Mindez már a könyv olvasása kezdetén elősegíti egy olyan atmoszféra létrejöttét, amelyben az olvasó közelebb érezheti magát azokhoz a csíkszentdomokosi emberekhez, akik a kötetekben a tőlük származó idézetek révén rendszeresen megszólalnak.

A korábbi kiadással megegyező felosztásban és sorrendben következnek az első kötet további fejezetei: a szerző ismerteti a születés szokáskutatásának hazai eredményeit, kutatási célját, módszerét, az általa elemzett szokásanyag reprezentativitását, a szokáshagyomány terét és idejét, a rendezői elvet, majd az adatközlőit. Ezt követően az Arnold van Gennep-féle átmeneti rítusok három kategóriáját alkalmazva rendeződnek fejezetekbe a születéssel kapcsolatos szokáselemek. Ennek értelmében az *Elválasztó rítusok* című fejezethez tartoznak az erotikus jelképek, a mágikus eljárások, a játékok, az ételek, a rítusköltészet. Az *Eltávolító rítusokhoz* a születés előkészületei és annak körülményei, az anya- és gyermekgondozás, névválasztás és keresztszülők. A *Beavató rítus* című fejezethez tartozik a keresztelő, a radina és a szabadulás. Ezt követően a születés hiedelemvilága kerül tárgyalásra, majd a hagyomány elleni vétségek (házasságon kívül született gyermekek, leányanyák), a keresztszülőség és a komaság. Mindez a végén kiegészül a tájszójegyzékkel és a rövidítések magyarázatával.

A *Sorsfordulások rítusai a székely magyaroknál II.* piros kötete a csíkszentdomokosi párválasztás és lakodalom az átmeneti rítusok hármasszortályozása szerinti kritériumrendszeréről, hiedelemvilágáról, szereplőiről, rituális eszközeiről, költészetéről ad monografikus írást, ezen túlmenően a kötet végén 19–20. századi hozománylevelek összeírásában is böngészhetünk.

A harmadik kötet, az úgynevezett „halottaskönyv”, amely az újabb kiadására fekete színbe „öltözött”. A benne lévő halállal, temetéssel, illetve

elmúlással kapcsolatos szokások és hiedelmek leírása ugyancsak az Arnold van Gennepe-féle hármastagolást követik és aszerint csoportosulnak fejezetekbe. Ebben a monográfiában a halál előjeleiről és jóslásairól, a halál beálltáról, a halott köré fonódó szokásokról és azok eszközeiről, a gyászról és a halálhoz fűződő hiedelmekről, vélekedésekről roppant részletes tudósítást kapunk.

Mindhárom kötet sajátos jellemzője, hogy a vizsgálni kívánt témákat nem csupán a szerző járja körbe a leírt megállapításaival és elemzéseivel, hanem mindehhez szervesen hozzákapcsolódnak csikszentdomokosi beszélgetőpartnereinek élőbeszéd során elmondott véleményei, meglátásai is, amelyek szó szerinti idézetekkel jelennek meg a könyvekben. Amikor ezeket az idézett interjúrészleteket olvassuk, láthatjuk, hogy nem minden válasz egyöntetű, vannak eltérő állásfoglalások egy-egy témát illetően, mindez még inkább hozzájárul a hitelességhez és a társadalmi nézetek árnyalatosságának megvilágításához. Továbbá az interjúalanyok közlései újra jellemző nyelvezettel, szóhasználatlaltal vannak leírva, ennek olvasása még nagyobb élményt nyújthat számunkra, miközben jelentős nyelvészeti, illetve dialektológiai adatok ismeretére is szert teszünk.

A kötetek érdeme, hogy a közösség tabutémái is ismertetésre kerülnek, azokról érdekesítő interjúrészleteket olvashatunk, amelyek olyannyira intim kérdésköröket érintenek, mint a terhességmegszakítás, a gyermeknemzés, erotika vagy éppen a halottal kapcsolatos mágikus eljárások.

A könyvekben jelen lévő gazdag interjúanyagok arról tanúskodnak, hogy Balázs Lajos igen alapos, mélységeket feltáró terepkutatásokat végzett monográfiái megírásához, amelyek főként a mélyinterjúkon és a helyszíni megfigyeléseken alapultak. A kvalitatív eredmények kiegészülnek kvantitatív adatokkal is, hiszen több számszerűsített megállapítással találkozhatunk a kötetek olvasása során, például az első, azaz a születés szokásvilágáról szóló kötetben többoldalas táblázat szemlélteti a gyermek nevének kiválasztását és a név gyakoriságát a különböző időszakokban.

A szerző szokásmonográfiáiban a következő kérdésekre kereste a választ: hogyan születik, hogyan házasodik és hogyan hal meg az ember Csikszentdomokoson, illetve ezek az emberi sorsfordulások szokásai mennyiben sajátosan székely magyarok, és mennyiben egyetemesek? Mindezek válaszlehetőségeit természetesen nem biológiai aspektusból közelítette meg a szerző, hanem a szokáskultúra, az egyéni és közösségi társadalmi cselekvések és rendszerek megragadásával.

Balázs Lajos a csikszentdomokosi emberek ünnepeit és „munkás” hétköznapjait is számba véve végezte szokáskutatását, így tehát a helyi emberek teljes, mindennapi életének szerkezete került a vizsgálat középontjába. A szerző a szokást mint kommunikációs aktust összetett jelrendszerként értelmezi, amelybe a kultúra különböző szegmensei is beletartoznak, mint a zene, a tánc, a szöveg, a gesztikuláció, a mimika, a rítusok, a ceremóniák, a szokásmozzanatok, a viselkedés és az illemmodok.

A születés, a házasság és az elmúlás kötetekben szimbiózisban találjuk az egyedit az általánossal, a múltat a jelennel, a változást a megtartó erővel. Ennek értelmében kerültek leírásra az atipikus esetek vagy az egyes szokások módosulásai. Ezeknek vizsgálata is szükségszerűnek bizonyul, hiszen ezek a jelenségek is a közösség szokásvilágához tartoznak, továbbá arra engednek következtetni, hogy a szokáskutatásban, még ha egy adott faluközösségről van is szó, általánosan érvényes szokásleírást nem lehet készíteni.

Összefoglalásként elmondható, hogy a kötetek olvasása során nyomon követhetjük a csikszentdomokosi ember életének mozzanatait, átmeneti sorsfordulásait lépésről lépésre a születésétől egészen a halála pillanatáig. A szokásmonográfiák olvasása folyamán érzékelhetővé válik, hogy milyen erős közösségszervező és összetartó horderővel bírnak az egyén életének átmeneti rítusai, amelyek tartalmait normalizálják és gondozzák a társadalmi kapcsolatok. A hármastagolást tartalmazó szokásmonográfiák mindezek újrafelfedezésére invitálják az olvasót.

Ágoston-Szűcs Brigitta